

**СОЦИАЛНА ИКОНОМИКА, СОЛИДАРНА ИКОНОМИКА,
ИКОНОМИКА НА СПОДЕЛЯНЕТО**

Георги Георгиев

Докторант на ВСУ „Черноризец Храбър”,

e-mail: 1976ghg@gmail.com

Social Economy, Solidarity Economy, Shearing Economy

Georgi Georgiev

PHD candidate Varna Free University “Chernorizets Hrabar”,

e-mail: 1976ghg@gmail.com

Резюме: Достигането на ограниченията на линейната икономика¹ през миналото столетие поставят сериозни изпитания пред обществото. В научните среди е актуална дискусиата, свързана с идентифицирането на нов икономически модел, чрез който да се преодолеят достигнатите граници. В реалния сектор и политиката протичат процеси на генериране на нови стратегии и прилагането на различни похвати насочени към разрешаването на този актуален проблем. В тази среда, т.нар. трети икономически сектор, обхващащ социалната икономика, е разпознат от научните, бизнес и социалните среди, като възможен инструмент за генериране на устойчиво решение. С настоящия доклад, авторът си поставя за цел да проследи генезиса на социалната икономика в контекста на търсенето на нов социално икономически модел.

Ключови думи: *социална икономика, солидарна икономика, икономика на споделянето*

¹Свързани с изчерпването на природните ресурси – б.а.

Abstract: Achieving the limitations of the linear economy over the last century has put a lot of pressure on society. In the scientific circles, the discussion about the identification of a new economic model to overcome the reached borders is relevant. In the real sector and government, processes of generating new strategies and applying different approaches appears, aimed at solving this current problem. In this environment, the so-called a third economic sector embracing the social economy is recognized by the scientific, business and society as a possible tool for generating a sustainable solution. With this report, the author aims to trace the genesis of the social economy in the context of the search for a new social economic model.

Keywords: *social economy, solidarity economy, shearing economy*

Развитието на линейната икономика се основава на разбирането за неограничеността на природните ресурси. Възприемането на това разбиране позволява изграждането на стремежа на нейните субекти към максимална производителност при непрестанно намаляване на разходите за производство. Процесният модел на линейната икономика обхваща 4 етапа: добиване и преработване на суровини – трансформация (производство на стоки) – употреба (потребление на произведените стоки) – изхвърляне (на ненужните или употребените стоки). През последното столетие добивът на суровини в световен мащаб се е увеличил драстично, като по данни на Европейската комисия² равнището на добив, отнесено към изчислените обеми на световните запаси на суровини определят достигането на гранични стойности, водещи до изчерпване за някои от тях в следващите две столетия.

² Raw Materials Scoreboard – EU Commission report 2016 http://www.wееe-forum.org/system/files/documents/raw_materials_scoreboard_2016.pdf - достъпен на 01.05.2018 г.

Промяната на разбирането за природните ресурси като неизчерпаем източник на блага, въздейства върху линейния икономически модел. Възприеманите като константно ниски до скоро цени на суровините, днес бележат непрестанен ръст. Тази промяна повишава ценовите равнища на изхода от трансформационния (производствения) процес, с което се оказва пряко негативно влияние върху социално-икономическата система. Динамиката на иновациите в производствената сфера и тази на услугите интензифицира и скъсява продуктовия жизнен цикъл, принуждавайки производителите да търсят по-големи печалби в етапа на внедряване на продукта на пазара. Тези изменения засилват негативния социален ефект и повишават значимостта на социалното му въздействие.

Същевременно моделът на линейната икономика в съчетание с високата степен на автоматизация на производствения процес и нарастващата световна популация на населението очертават границите на нарастващ социален проблем. Проблемът се характеризира със спад в заетостта и свързания с това ефект на намаляване на покупателната способност на населението. Допълнително негативно въздействие върху актуалната социално-икономическа среда оказват влошената демографска структура, базирана на по-ниската раждаемост и по-високата продължителност на живот на населението в световен мащаб.

Сред предприетите мерки за преодоляване на констатираните проблемни области в Европейския съюз се различават две, оценявани с най-голям потенциал за промяна на модела. Това са стратегиите за развитие на кръговата и социалната икономика. Концепцията на кръговата икономика цели корекция на линейния икономически модел, чрез установяване на модели за възобновяване на използваните материали от произведените стоки. В етапа на тяхното „изхвърляне“ (познат от линейния икономически

модел), в кръговата икономика следва да се осъществят взаимовръзки с различни производствени сектори, които биха могли да използват като материали, преработените стоки или части от тях. В допълнение, концепцията за кръгова икономика настоява за преосмисляне на технологичните производствени процеси в етап „трансформация“ на линейната икономика, в посока подготовка на стоките за пълноценна вторична преработка в етап „изхвърляне“. Чрез този способ се полагат основите на по-пълноценно извличане на полезните материали и увеличаване на общия положителен стратегически ефект за икономиката (намаляване добива на невъзобновяеми суровини).

В тази динамична среда, държавната политика следва да коригира недостатъците на линейната икономика, като намалява негативните социални ефекти върху обществото. В резултат на неблагоприятното въздействие на икономически (свързани с глобализацията), екологични (свързани с климатичните промени) и демографски (застаряващо население и силни миграционни процеси) фактори, коригиращата функция на държавната политика може да се определи като неефективна.

Парадокса на неефективната държавна социална политика се идентифицира чрез релацията: нарастване на социалните потребности (основани на демографските изменения) – увеличаване на разходите за социална политика – увеличаване на данъчната тежест за реалния бизнес сектор – съкращаване на разходите за персонал³ в реалния сектор – намаляване на заетостта и увеличаване на безработицата – увеличаване на разходите за социална политика.

³ В това число чрез повишаване степента на автоматизация на производствения процес – б.а.

Резултатите от парадокса на неефективната социална политика са намаляване на социалните обществени блага и увеличаване на социалното напрежение.

Развитието на социалната икономика си поставя за цел преодоляване на социалните проблеми, произтичащи от реализацията на линейната икономика, в съчетание с ефекта от повишената автоматизация и демографските проблеми и парадокса на неефективната държавна социална политика.

Независимо от своята обусловеност със съвременната икономическа реалност, понятието „социална икономика“ има почти дву-вековна история, като за периода на своето съществуване то претърпява редица промени в теоретичната си същност.

За пръв път в икономическата литература се счита, че е въведен терминът „социална икономика“ от френския либерален икономист Шарл Дюноайе, който публикува през 1830 г. „Трактат за социалната икономика“⁴. В този труд, Дюноайе защитава етичния подход в икономиката, с което поставя началото на т.нар. школа на социалните икономисти във Франция. В този начален период, социалната икономика като икономически термин се ограничава от либералните схващания за ненамесата на държавата в икономиката и специфичния ефект върху икономическата теория, който създава зараждащият се по това време капитализъм. Така, макар школата на социалните икономисти във Франция да е повлияна от анализите на Т. Р. Малтус и С. дьо Сисмонди⁵, етичните норми в икономиката биват

⁴ Desroche H., Pour un traité d'économie sociale, CIEM, Paris, 1983

⁵ Т. Р. Малтус и С. дьо Сисмонди отбелязват наличие на недостатъци на пазара, които могат да доведат до дисбаланс, а също внасят критичен поглед върху действителния предмет на икономиката, като според Сисмонди това е човекът, а не богатството. – б.а.

адресирани към съвместяване на морала с икономиката, чрез внасяне на морал в поведението на отделния човек.

През втората половина на 19^{-ти} век в световната икономика се наблюдава особено явление, което повлиява промяната на социалната икономика в съдържателен аспект. През 1844 г. в Рочдейл, Англия се основава кооперация от 28 работници, които в устава си записват набор от принципи, които по-късно се възприемат от различните видове кооперации и дават основание през 1895 г. в Лондон да бъде основан Международния кооперативен съюз (МКС). Тези принципи (представени по-долу в изложението) налагат различен поглед върху етиката в икономическата система. Те формират схващането, че демократичното управление на производството и справедливото⁶ определяне на цените, неагресивния подход към останалите участници на пазара⁷ може да им осигури устойчиво и справедливо съществуване.

Появата на кооперациите, като икономическо явление, дава основание на Джон Стюарт Мил и Леон Валрас да преориентират понятието социална икономика, чрез отчитане на ефекта от действащите кооперации и взаимоспомагателни дружества върху икономическата система.⁸

В своя труд „Принципи на политическата икономия“⁹, Мил подлага на критичен анализ преимуществата и недостатъците на работническите кооперации. Резултатите от неговия анализ му дават основание да призове

⁶ с оглед нуждите от възпроизводство на кооперацията – б.а..

⁷ подход, който по-късно ордолибералистите в Германия ще интерпретират като състезателен принцип на конкуренция, при който всеки участник в пазара трябва да се грижи за личния си икономически интерес дотолкова, че това да не вреди на пазара(възприеман като инфраструктура) – б.а..

⁸ Monzon, J.L., Cooperativismo y Economía Social: perspectiva histórica, Revista de economía pública, social y cooperativa, № 44, CIRIECESPAÑA, 2003

⁹ Taylor, M., The 1848 Revolutions and the British Empire, Past & Present №166, Oxford University Press, Oxford, 2000

научната общественост към по-задълбочени изследвания, а световната икономическа общност към насърчаване създаването на такива предприятия заради икономическите и морални ползи, които те осигуряват.

На свой ред Валрас¹⁰ застъпва тезата за коригиращата функция, която кооперациите изпълняват в икономическата система по онова време, функция, която се осъществява без да намалява ролята на капитала, а чрез въвеждането на определяното от него „демократично начало“ в производствения процес. Именно трудът на Валрас „Изследване на социалната икономика: теория на разпределението на социалното богатство“¹¹ разграничава теоретичния подход към социалната икономика от първоначалния, реализиран от школата на френските „социални икономисти“.¹² Социалната икономика се превръща едновременно в част от икономическата наука и икономическа сфера на дейност, реализирана от набиращите сила кооперации и взаимоспомагателни дружества.

Всъщност, именно кооперациите и взаимоспомагателните дружества могат да бъдат адресирани като основни проявители на социалната икономика като дейност. Техните ценности и възприетите от тях принципи до голяма степен отразяват съвременното разбиране на социалната икономика като цяло.

Въпреки нарасналото проявление на социалната икономика през първата третина на 20^{-ти} век, тя не заема значима роля в модела на икономически растеж, основан главно на частния капитал и публичния сектор. Господства схващането за „социалната държава“, като регулатор на вече признатите социалните несъвършенства в икономическия баланс. Възприема се, че

¹⁰ Demoustier, D., L'économie sociale et solidaire. S'associer pour entreprendre autrement, Alternatives économiques/Syros, Paris, 2001

¹¹ Трудът е публикуван в Лозана през 1896 г.

¹² Тази школа се отъждествява с модела на Ф. Льо Пле.

икономическата система се коригира от правителството, синдикатите и съюзите на работодателите. Така на основата на кейнсианския модел¹³ се осъществяват пакет от държавни политики, целящи преразпределението на доходите, разпределение на ресурсите и антициклични политики.

През втората половина на миналия век ордолибералистите извеждат в Западна Германия кейнсианския модел до теоретичния подход за социалното пазарно стопанство, при което при запазена коригираща пазарните недостатъци роля на държавата, в частния сектор се въвеждат християнските етични норми, целящи допълнителен коригиращ ефект¹⁴.

В същото време в Източна Европа се развиват централизирани планови икономики, които не допускат друг участник на пазара освен държавата. Изключение е допуснато единствено за кооперациите, чийто принципи и ценности първоначално са отнесени като съставни на политическата идеология. Освен идеологическите подбуди, това решение може да се интерпретира и като своеобразно признание за ролята на кооперациите в икономическата система. Например в България през 1934 г. са регистрирани 5000 кооперации, а благодарение на кооперациите през 1952 г. България е една от първите държави сменили следвоенната купонна система.

¹³ Кейнсианският модел поставя главен акцент върху факторите на растежа, свързани със съвкупното търсене - откроява значението на цялата съвкупност и на отделните елементи на съвкупните разходи. Те се подразделят на автономни и индуцирани според критерия за липсата или наличието на зависимост от текущото равнище и изменение на БВП. Тези две групи съвкупни разходи имат специфичен потенциал за регулиране със средствата на макроикономическата политика, а с това и за въздействие върху растежа. Изследвани в динамичните им проявления, те позволяват да се разкрият основните разходни източници на нарастването на БВП. За постигането на равновесен икономически растеж съществена роля се отдава на размера и динамиката на автономните съвкупни разходи, сред които предимно на инвестициите в частния и в държавния сектор на икономиката - вж. Примова, В. Икономическият растеж и конюнктурният цикъл в кейнсианските модели, Икономическа мисъл 5, София, 2011.

¹⁴ Леонидов, А. Ордолиберализъм: Социално пазарно стопанство: Трансформация, Лик, 2000

Показателен е и фактът, че в периода до 1975 г. над 50% от населението се обслужва от кооперативна търговия.

Укрепването на системите на смесената икономика на Западния свят (възприета в цяла Европа след краха на източноевропейския икономически модел) не пречи на развитието на кооперациите и другите носители на социалната икономика да помагат за справянето с обществено значими проблеми като цикличната безработица или неравнопоставеното положение на потребителите от отдалечени или слабонаселени географски райони при получаване на пазарни или публични стоки и услуги. Въпреки това силно-изявената роля на държавата в процеса по хармонизиране между икономическия растеж и социалната система потиска развитието на социалната икономика. Едва в последната четвърт на миналия век с настъпването на кризата на социалната държава и системите на смесената икономика в някои европейски страни се забелязва възобновяване на интереса към социалната икономика. Във фокуса отново попадат икономическите модели на кооперациите и взаимоспомагателните дружества, към които се добавя социалния ефект от дейността на фондациите – всички те, като алтернатива на моделите на капиталистическия и публичния сектор.

Този процес се обуславя от нарастващите трудности в справянето с големи проблеми, като продължителната безработица, социалната изолация, благосъстоянието в селските и западните градски райони, здравеопазването, образованието, качеството на живот на пенсионерите, устойчивия растеж и др. Това са социални потребности, които остават извън обсега или са в недостатъчна степен обезпечени от дейността на публичния и частния сектор, потребности, които все по-трудно могат да бъдат

задоволени от саморегулиращите се пазари или от традиционната макроикономическа политика.

Нараства научния интерес към социалната икономика, като се провеждат мащабни научни изследвания, които отчитат значителен ръст на социалната икономика.

Наблюдава се и ръст на организациите от социалната икономика, които произвеждат т. нар. „социални“ или „публични“ блага като трудова и социална интеграция, социални услуги и домашен патронаж. Опирайки се на принципите за коопериране и сдружаване, приемайки кооперативните ценности, тези организации са признати като „социални предприятия“ в много европейски страни (Италия, Португалия, Белгия, Франция, Испания и др.).

Значимостта на социалната икономика се признава и отчетливо се наблюдава в цяла Европа, като по данни на Европейската комисия¹⁵:

- в социалната икономика на Европа оперират над 2 мил. организации или 10% от всички бизнес организации в 27-те държави-членки на ЕС;
- повече от 11 милиона души са заети в този икономически сектор (около 6% от заетите лица във всички икономически сектори);
- 160 милиона от населението на Европа членува в организации от социалната икономика;
- през 2015 г. активна стопанска дейност развиват 207 хил. кооперации. Те оперират във всяка икономическа област и са особено изявени в селското стопанство, финансовото посредничество продажбите на едро, жилищното строителство, под

¹⁵ Социалната икономика в ЕС - http://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy_en, достъпно на 17.04.2018г.

формата на работнически кооперации в промишлената сфера, строителството и услугите. Тези кооперации включват в състава си 108 мил. членове и осигуряват пряка заетост на 4,7 мил. души;

- взаимоспомагателните организации в областта на здравеопазването осигуряват здравни услуги на над 120 млн. души, а тези, опериращи в застрахователния сектор, притежават 24% пазарен дял през същата година;
- сдруженията през 2015 г. осигуряват заетост на 8,6 млн. души, като генерират 4% от БВП, а техни членове са 50% от гражданите на ЕС.

Всички тези измерители определят значимостта на социалната икономика в съвременния икономически модел.

От друга страна ролята на социалната икономика се подсилва от специфичните синергични въздействия, които могат да бъдат наблюдавани конкретно при осъществяването на дейност от трудово-производителните кооперации. Те едновременно осигуряват заетост и допринасят за формирането на публични средства, които се насочват чрез държавните социални политики към разрешаване на проблеми в социалната сфера.

За българската икономика (като част от развиващите се икономики) е присъщ „порочния“ модел¹⁶, при който глобалните икономически тенденции се привнасят като правила, които не съответстват на възможностите на наличните публични ресурси и са адресирани към разрешаването на социално-икономическа проблематика, която не е типична в нашата среда. Този феномен на глобалната икономическа и политическа обвързаност допълнително разконцентрира ограничените публични ресурси, отклонявайки ги от реалните социални потребности. Така допълнително се

¹⁶ Кънев, Е. Публично-частно партньорство, Изток-Запад, София, 2011

отслабва социалната функция на държавата, което засилва необходимостта от развитие на социална икономика.

Най-новото определение на понятието „социална икономика“ (изведено на 10 април 2002 г. с редакция от 20.08.2007 г.¹⁷), е на „Постоянната европейска конференция за кооперациите, взаимоспомагателните дружества, сдруженията и фондациите“ (СЕР-СМАФ). Тя определя следните принципи на социалната икономика:

- солидарност и индивидуално участие в процеса на активно гражданство;
- генериране на висококачествени работни места и по-добро качество на живот; предлагане на рамка, подходяща за нови форми на предприемачество и работа;
- играе важна роля в местното развитие и социалното сближаване;
- социална отговорност;
- социалната икономика е фактор на демокрацията;
- стабилност и плурализъм на икономическите пазари.

„Постоянната европейска конференция за кооперациите, взаимоспомагателните дружества, сдруженията и фондациите“ предлага обобщаващото определение на субектите на социалната икономика, като възприема, че: Правната форма, която може да приеме субектът в социалната икономика, варира в зависимост от съответното национално законодателство. Тези предприятия обаче, се отличават от капиталовите дружества по специфични характеристики и по-специално:

- превъзходството на индивида и социалната цел над капитала;

¹⁷ http://www.amice-eu.org/userfiles/file/2007_08_20_EN_SE_charter.pdf, Social Economy Charter, достъпно на 17.04.2018.

- доброволно и отворено членство;
- демократичен контрол от страна на членовете;
- комбинацията от интереси на членовете/ потребителите и/ или общия интерес;
- защита и прилагане на принципа на солидарност и отговорност;
- автономно управление и независимост от държавните органи;
- основният излишък се използва за постигане на целите на устойчиво развитие, услуги от интерес за членовете или от общ интерес.

Субектите на пазарната икономика могат да бъдат групирани съобразно принадлежността им към един от икономическите ѝ под-сектори: пазарен, непазарен и непаричен.

Основни субекти на пазарния подсектор на социалната икономика са социалните предприемачи, които чрез пазарен способ (произвеждайки стоки или предлагайки услуги) осъществяват социалните си цели. Някои от тях (например трудово-производителните кооперации) реализират социалните си цели (например осигуряване на заетост) чрез самото осъществяване на дейността си.

Непазарния подсектор на социалната икономика припознава като свои субекти фондациите и сдруженията с идеална цел от обществена полза. За тези организации е характерно да постигат социалните си цели, чрез финансиране от дарения. В някои случаи фондациите и сдруженията с идеална цел от обществена полза развиват стопанска дейност, но тя има спомагателен характер.

Непаричния сектор обхваща дейността на доброволческите организации. Този вид организации могат да бъдат сформирани за конкретни социални нужди (доброволчески отряди сформирани за конкретни бедствия или

аварии) или да развиват дейност в тематични направления в продължителен период от време (доброволчески противопожарни отряди).

Солидарната икономика обобщава дейността на взаимоспомагателните дружества. Тя има плуралистичен характер като навлиза в пазарната икономика (чрез продажба на стоки и предлагане на услуги), непазарната икономика (чрез реализация на държавни субсидии и частни дарения) и непаричната икономика (посредством доброволчески инициативи). Във фокуса на целите на солидарната икономика са поставени социалните и обществените блага. Тяхното формиране или развитие се постига чрез включването на всички заинтересовани страни както в дейността на взаимоспомагателните дружества, така и в резултатите от тяхната дейност.

Солидарната икономика и социалната икономика имат общи инструменти за разрешаване на конкретни проблеми (осигуряване на социални и обществени блага). Основополагащ принцип на всички субекти на социалната и солидарната икономика е доверието – доверие между членовете на организацията, доверие между организацията и бизнеса, субектите на публичния сектор и обществото като цяло.

В последните години, въз основа на взаимното проникване на глобализацията и електронните технологии, ефект, определян като дигитална икономика се развива нов вид предприемачество – икономика на споделянето. Тя обхваща предприемачи, които развиват принципа „доверие“ на социалната икономика, трансформирайки го в репутация. Този вид предприемачество се основава на т.нар. „социална умора“ от традиционния маркетинг. Потребителите са резервирани към рекламираните качества на продуктите или услугите на пазара. Икономиката на споделянето предлага алтернативен способ на търсене и предлагане. Способът се характеризира със споделянето на потребителски оценки по обобщени критерии за реално

използвани стоки или услуги. В допълнение търговците имат възможност за пряк личен контакт със своите потребители. Този способ предлага на потребителите да припознаят или да се разграничат от преживяването на други потребители свързано със стоката или услугата, да осъществяват директен контакт с другите потребители или търговеца, като аргументират съобразно свои собствени принципи и норми своя избор.

Социалната икономика е специфична среда, предоставяща възможност за развитие на иновативни предприемачески модели. Тя осигурява възможност за развитие на широк спектър от организации, опериращи на пазарен, непазарен или непаричен принцип. Възможностите на субектите на социалната икономика да развиват дейности от обхвата на кръговата икономика предопределя ключовата ѝ роля в процеса на развитие на нов социално-икономически модел. Модел, характеризиращ се с устойчиво социално, икономическо и екологично развитие.

Литература

1. Леонидов, А. Ордолиберализъм: Социално пазарно стопанство: Трансформация, Лик, 2000
2. Кънев, Е. Публично-частно партньорство, Изток-Запад, София, 2011
3. Примова, В. Икономическият растеж и конюнктурният цикъл в кейнсиянските модели, Икономическа мисъл 5, София, 2011.
4. Demoustier, D., L'économie sociale et solidaire. S'associer pour entreprendre autrement, Alternatives économiques/Syros, Paris, 2001
5. Desroche H., Pour un traité d'économie sociale, CIEM, Paris, 1983
6. Monzon, J.L., Cooperativismo y Economía Social: perspectiva histórica, Revista de economía pública, social y cooperativa, № 44, CIRIECESPAÑA, 2003

7. Taylor, M., The 1848 Revolutions and the British Empire, Past & Present №166, Oxford University Press, Oxford, 2000
8. Социалната икономика в ЕС - http://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy_en, достъпно на 17.04.2018г.
9. Raw Materials Scoreboard – EU Commission report 2016 http://www.weee-forum.org/system/files/documents/raw_materials_scoreboard_2016.pdf - достъпен на 01.05.2018 г.
10. http://www.amice-eu.org/userfiles/file/2007_08_20_EN_SE_charter.pdf, Social Economy Charter, достъпно на 17.04.2018.